

TYÖRYHMÄ: Rahan antropologiaa

Puheenjohtajat: Timo Kallinen ja Minna Ruckenstein, Helsingin yliopisto

Antropologisista rahateorioista voi karkeasti erottaa kaksi päälinjaa, joista ensimmäisen mukaan raha ja hyödykkeet ovat erityisen tehokkaita modernisaation ja globalisaation lähettiläitä ja maailmaa yhdenmukaisesti voimia. Toisen käsityksen mukaan rahalla itsessään ei ole muutosvoimaa vaan se pikemminkin asettuu olemassa olevaan kulttuuriseen järjestykseen. Tämän työryhmän tavoitteena on pohtia näiden näkökulmien käyttökelpoisuutta ja tuoda esille erilaisia tapoja yhdistää rahan ylikulttuuriseksi koettuja ominaisuuksia rahan kulttuuriseen erityisyyteen.

ABSTRAKTIT

1.

Timo Kallinen

timo.kallinen(at)helsinki.fi

Kaiken pahan alku ja juuri? – Tai mitä substantivistinen talousantropologia todella sanoi rahasta?

Rahaa käsittelevissä antropologisissa tutkimuksissa – erityisesti oppihistoriallisissa katsauksissa – on 1980- ja -90-lukujen taitteesta lähtien aina 2000-luvulle saakka toistuvasti esitetty väittämä aikaisemman tutkimuksen yksioikoisesta näkökulmasta länsimaisen valuutan perusolemukseen. Edellisten antropologipolvien katsotaan kritiikittä omaksuneen ”länsimaisen kansanomaisen käsityksen” rahasta ja soveltaneen sitä sellaisenaan heimoyhteiskuntia koskevilla tutkimuksillaan. Väittämän mukaan nämä tutkijat eivät ole ymmärtäneet taloudellisten muutosten monimutkaisuutta ja pitäneet rahan ja markkinoiden mullistavia vaikutuksia annettuina lähtökohtina. He näkivät rahan vaihdon teknologiana murtaneen perinteisten yhteiskuntien talousjärjestelmät ja tuoneen mukanaan sekaannusta ja epätasa-arvoa. Kärjekkäimmillään väite kuuluu jopa niin, että rahalla on katsottu olevan joitakin ”sisäisiä ominaisuuksia”, joiden seurausta ei-toivottu muutos on ollut. Tämänäköisyyden arvostelun kohteena on ollut erityisesti niin kutsuttu substantivistinen talousantropologia, joka syntyi ja kukoisti 1950- ja -60-luvun Yhdysvalloissa. Tarkastelemalla uudelleen yhtä koulukunnan tärkeimpien tutkijoiden kirjoituksista (George Dalton: *Primitive Money* [1965]) pyrin osoittamaan, että substantivistien käsitykset rahasta ovat olleet huomattavasti väitettyä monipuolisempia ja laajalaisempia.

2.

Minna Ruckenstein

minna.ruckenstein(at)helsinki.fi

Lapset, raha ja vaihdon ajalliset syklit

Maurice Blochin ja Jonathan Parry (1989) artikkeli vaihdon ajallisista sykleistä on yksi uudemman rahakeskustelun siteeratuimmista teoreettisista avauksista. Heidän esittämän

mallin mukaan kulttuureista on erotettavissa lyhyt- ja pitkäkestoisen vaihdon ajallinen sykli. Pitkäkestoinen sykli pitää yllä sosiaalista ja kosmologista järjestystä ja varmistaa yhteisön uusintamisen, kun taas lyhytkestoinen vaihdon sykli sallii yksilöllisen kilpailun ja voiton tavoittelun. Blochin ja Parryn mukaan länsimainen ideologia on korostanut näiden syklien erillisyyttä siinä määrin, että niiden välistä yhteyttä on vaikea nähdä. Rahan representaatiot mukailevat tätä kahtiajakoa ja raha nähdään joko ”kaiken pahan alkuna ja juurena” tai yksilön vapauden takeena. (Mts. 30.)

Helsinkiläislasten puheet rahasta avaavat kiinnostavan näkökulman Blochin ja Parryn eristämiin vaihdon sykleihin ja erityisesti niiden väliseen jännitteeseen. Haastatteluaineiston perusteella lapset ovat moraalisen rahapuheen kohteena, jonka tavoitteena on varmistaa yhteisön jatkuvuus. Aikuisten säästäväisyyspuhe uusintaa vaihdon ajallisesti pitkäkestoista sykliä ja pyrkii siirtämään säästäväisyyden ideaalin lapsille. Lasten näkökulma tuo kuitenkin esille, ettei raha määriy heille välineenä, jonka avulla oppia aikuisille tärkeitä moraalisia periaatteita. Lapsilla on aikuisista riippumaton oma pitkäkestoisen vaihdon sykli, joka määrittää lasten rahasuhdetta. Raha ja sen erilaiset käytöt saavat merkityksensä lasten jakamista tavoitteista: keskinäisestä vertailusta, sosiaalisten suhteiden lujittamisesta ja yrityksistä horjuttaa lasten ja aikuisten välistä taloudellista epäsuhtaa. Aikuisten ja lasten erillisen pitkäkestoisen vaihdon syklien ohella kulutuskulttuuria luonnehtii hyvin vastaansanomattomalla tavalla lyhytkestoisen vaihdon sykli, joka unohtaa yhteisön ja keskittyy yksilöön. Lapset ottavat puheillaan kantaa myös kulutuskulttuurin tähän puoleen. Toisaalta lyhytkestoisen vaihdon sykli tukee lasten tavoitteita, toisaalta aiheuttaa jatkuvia lasten ja aikuisten välisiä jännitteitä.

3.

Kaisa Nissi

kanissi(at)jyu.fi

Talous kulttuurisena erona – Rahankäytön merkitys ja taloudellinen valta kahden kulttuurin perheissä

Keskityn paperissani tarkastelemaan rahan ja taloudellisten odotusten vaikutusta perheissä, joissa nainen on suomalaista syntyperää ja mies muslimitaustainen maahanmuuttaja. Paperi on osa laajempaa monikulttuurisia perheitä koskevaa väitöskirjatutkimustani, jossa tarkastelen kulttuurisia ja uskonnollisia tekijöitä parisuhteen määrittelyssä. Käyn läpi keräämäni kenttätöaineiston kautta käsityksiä taloudesta ja pohdin mitä ”menestys” tutkimusryhmälle merkitsee. Miten raha ja taloudellinen toimeentulo vaikuttavat parisuhteen roolien määrittäjänä ja kuinka maahanmuuttajamiesten parisuhde suomalaisten naisten kanssa saa erityispiirteitä kulttuurin ja taloudellisten erojen myötä. Tarkastelen myös, kuinka uutta, kahden kulttuurin välistä tilaa ja identiteettiä luodaan rahan käytön kautta ja miten monikulttuuriset pariskunnat neuvottelevat vallan ja kulttuurierojen kysymykset talouden kautta.

Maahanmuuttajamiehet, jotka saapuvat Suomeen Lähi-idän tai Pohjois-Afrikan alueilta, ovat pääsääntöisesti kulttuurista, jossa perheen puolisoiden taloudellinen asema on varsin erilainen kuin Suomessa. Kun suomalainen yhteiskunta pitää keskeisenä molempien puolisoiden työssäkäyntiä, islamilaisen kulttuurin alueella perheen taloudellinen vastuu on pääsääntöisesti miehellä. Suomessa maahanmuuttajamiesten

tulotaso on keskimäärin vaimoja heikompi ja siten suhde on maahanmuuttajamiesten kotimaan kulttuuriin nähden usein käänteinen. Vaimon asema kulttuurisena välittäjänä ja miehen taloudellinen riippuvaisuus vaimosta asettavat pariskunnat tilaan, jossa yhteistä kokemusta, identiteettiä ja ns. kolmatta kulttuuria rakennetaan suhteessa taloudelliseen valtaan. Lähestyn aihetta vallan, sukupuolen ja tilan tarkastelun kautta.

4.

Matti Eräsaari

erasaari(at)mappi.helsinki.fi

Kosmologinen arvo ja vaihtoesineen arvo

Fidzillä vaihtoesineinä toimivat valaanhampaat, *tabuat*, ovat hyvä esimerkki Tyynenmeren alueella käytettävistä paikallisista vaihdannan välineistä. Ne kuvastavat sitä arvoa, joka Tyynenmeren kulttuureissa on yleisemmin liitetty välimatkaan ja sosiaalisiin suhteisiin: *tabuat* nähtiin pitkään nimenomaan tongalaisina esineinä, niiden arvo oli rakenteellisesti vastaavaa kuin päällikkyuden perustana toimiva muukalaisuus. Nykyään *tabuat* eivät kuitenkaan ole enää vierasperäisiä, vaan kotoistettuja arvotavaroita, joiden arvo on muuntunut ”paikallisuudeksi”. Ero on nähtävissä *tabuoiden* alkuperää koskevissa tarinoissa, joissa *tabuat* ovat muuttuneet paikallisten esi-isien valmistamiksi, Fidziltä alkunsa saaneiksi esineiksi. Ero näkyy myös niiden käytössä: valaanhampaita vaihdetaan ainoastaan etnisten fidziläisten kesken, ja ainoastaan toisiin valaanhampaisiin. Siinä missä vielä 1800-luvulla *tabuat* liikkuvat rakenteellisesti *erilaisten* toimijoiden välillä – esimerkiksi ”muukalaisten” ja maan alkuperäisten ”omistajien”, jolloin niitä vaihdettiin alliansseihin, ihmishenkiin jne. – ovat *tabuat* nykyään osa vaihtoja, joissa osapuolet näyttäytyvät ensisijaisesti *samanlaisina*. Kyse on viime kädessä laajemmasta muutoksesta, jossa paikallisuus on korvannut muukalaisuuden sellaisena arvona, jota vaihtoesineetkin ilmentävät. Samalla on heikentynyt aiempi ”maan” ja ”meren” välisiin suhteisiin pohjautuva poliittinen organisaatio, joka pohjautui eroihin: paikallisen ja vierasperäisen komplementaarisiin rooleihin. Ja tässä raha astuu mukaan kuvaan: kun perinteinen järjestelmä on muuttunut niin, ettei se enää tee merkityksellisiä eroja ihmisten välille, tulee rahasta uusi ”muukalainen” – samaan aikaan paheksuttu ja tavoiteltu resurssi.

5.

Antti Leppänen

antti.leppanen(at)gmail.com

"Kauppiaan rahan" arvo Koreassa ja sen kulttuurinen muuntaminen

Vaikka Korean kaltaisen pitkän valtiollisen historian omaavan yhteiskunnan suhteen ei ole kovin mielekästä lähestyä rahaa ulkopuolelta introduoituna vaihdon välineenä joka joko asettuisi kulttuuriseen järjestykseen tai toimisi tehokkaana modernisaation välineenä, vastaavankaltaisia näkökulmia on havaittavissa Korean ns. natiiveissa rahaa koskevissa diskursseissa, jotka liittyvät rahan ideologioihin ja arkipäiväisiin käytänteisiin. Tässä puheenvuorossa rahaa lähestytään omassa väitöskirjatutkimuksessani käsittelemieni eteläkorealaisten pienliikkeiden harjoittajien kautta, jotka ovat elinkeinonsa vuoksi rahaa päivittäin käsittelevinä etnografisesti ja teoreettisesti mielenkiintoisessa tilanteessa.

Esimoderneissa yhteiskunnissa yleinen ajatus rahasta moraalisesti arveluttavana ja kaupankäynnistä välttämättömänä pahana oli Koreassa poikkeuksellisen lujasti mukana oppineisto-virkamieseliitin hallitsemassa politiikassa ja yhteiskunnallisessa arvojärjestelmässä, mikä heijastuu nykyäänkin sekä yhteiskuntakerroksiin ja sukupuoliin liitetyissä rahan käsityksissä että tutkimieni liikkeenharjoittajien näkemyksissä rahankäsittelyn käytänteistä.

Raha on liikkeenharjoittajille sen arkipäiväisen konkreettisuuden ja kapitalistisessa Etelä-Koreassa menestymistä ja perheen uusintamista koskevan tärkeyden vuoksi myös ”organisoiva käsite” (Maurice Bloch), joka on päivittäisen puheen ja arvioinnin kohde ja yhteiskunnallisen arvottamisen ja erontekojen lähde.

Tätä "eliitin rahan" ja "arkirahan" ristiriitaisuutta kuvaa Koreassa käsite "kauppiaan raha" (tai "kaupparaha"), johon sananlaskun mukaan ei "koirakaan koske", kuten muuan informantti kuvaili rahan kaupankäynnillä ansaitsemisen henkistä rasittavuutta. Tältä kannalta ajatellen liikkeenhoito elinkeinona ja talouden kulttuurisena muotona on "kauppiaan rahan" moraalisesti heikon arvon muuntamista seuraavan sukupolven koulutuksen ja arvostetun toimeentulon kautta "eliitin rahaksi". Etelä-Korean nykyyhistoriaa 1960- ja 1970-luvuilla käsittelevässä Jo Jung-raen romaanissa Han-joki muuan henkilö luonnehtii rahaa:

Mitä raha oikeastaan on? Vain kuvia paperinpalasessa. Jos sitä on, pystyy hankkimaan vaikka neitsyen munat tai nyppimään tiikeriltä silmäripset. On se aika pirulainen juttu. Mutta kuinka sitä kerääntyy niille joilla sitä jo on ja karkaa niiltä joita sitä ei ennestäänkään ole? Julma maailma.